

1994 Sonrası Dönemde Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme ve İstihdam Üzerindeki Etkileri

The Effects of Foreign Direct Investments on Economic Growth and Employment in Türkiye After 1994

Ayşen Bakkaloğlu^a

^aDr. Öğr. Üyesi, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Ekonomi Bölümü, İstanbul/Türkiye, aysen.bakkaloglu@nisantasi.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2500-146X (Sorumlu Yazar/Corresponding Author)

MAKALE BİLGİSİ

ÖZ

Makale Türü

Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

Doğrudan Yabancı Yatırım
GSYH Büyümesi
İstihdam Oranları
Makroekonomik Politika

Geliş Tarihi: 25 Haziran 2024

Kabul Tarihi: 08 Ekim 2024

Bu çalışma, 1994-2023 yılları arasında Türkiye'de doğrudan yabancı yatırım (DYY), gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYH) büyümesi ve istihdam oranları arasındaki makroekonomik ilişkiyi incelemektedir. Araştırma, bu değişkenler arasındaki uzun dönemli ve nedensel dinamikleri araştırmak için durağanlık testleri, Johansen eşbütünlük testleri ve nedensellik testleri dahil olmak üzere ekonometrik teknikleri kullanmaktadır. Bulgular, DYY girişlerinin GSYH büyümesinde önemli bir rol oynadığını göstermekte ve ekonomik kalkınmayı yönlendirmede dış sermaye ve bilgi akışının önemini vurgulayan içsel büyüme teorisini desteklemektedir. GSYH büyümesi ile DYY girişleri arasında güçlü bir nedensel ilişkinin bulunmaması, ekonomik genişlemenin tek başına yabancı yatırım için yeterli bir teşvik olmayabileceğini göstermektedir. Bu araştırma, aynı anda hem DYY çeken hem de yerli sanayileri destekleyen ve böylece rekabetçi ve yenilikçi bir ekonomik ortama teşvik eden koordineli ekonomi politikalarının uygulanmasının önemini vurgulamaktadır. Makroekonomik perspektifleri bütünleştiren bu çalışma, stratejik yabancı yatırım yoluyla sürdürülebilir ekonomik büyüme ve istihdam elde etmek isteyen politika yapıcılar için değerli bilgiler sunmaktadır.

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Article Type

Research Article

Keywords

Foreign Direct Investment
GDP Growth
Employment Rates
Macroeconomic Policy

Received: Jun, 25, 2024

Accepted: Oct, 08, 2024

This study examines the macroeconomic relationship between foreign direct investment (FDI), gross domestic product (GDP) growth, and employment rates in Turkey between 1994 and 2023. The research employs econometric techniques, including stationarity tests, Johansen cointegration tests, and causality tests, to investigate the long-run and causal dynamics between these variables. The findings indicate that FDI inflows exert a significant influence on GDP growth, thereby supporting the tenets of endogenous growth theory, which underscores the pivotal role of external capital and knowledge flows in propelling economic advancement. The absence of a robust causal relationship between GDP growth and FDI inflows indicates that economic expansion may not be a sufficient incentive for foreign investment. This research underscores the significance of implementing unified economic policies that concurrently attract FDI and bolster domestic industries, thereby cultivating a competitive and innovative economic milieu. By integrating macroeconomic perspectives, this study offers valuable insights for policymakers seeking to achieve sustainable economic growth and employment through strategic foreign investment.

Extended Abstract

Aim: This study aims to conduct a comprehensive analysis of the macroeconomic relationship between foreign direct investment (FDI), gross domestic product (GDP) growth, and employment rates in Türkiye after 1994. Specifically, the study aims to assess the effects of FDI on economic growth and employment, as well as to investigate the long-run and causal dynamics of these

Atıf/Cite as: Bakkaloğlu, A. (2024). 1994 Sonrası Dönemde Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme ve İstihdam Üzerindeki Etkileri. *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi*, 8(2), 380-397.

relationships. For developing countries, FDI represents a significant factor that contributes to economic growth through capital accumulation, technology transfer, and productivity growth. GDP growth is a principal indicator of a country's economic health and level of development. Conversely, the employment rate is a pivotal variable that determines the integration of the labor force into the economy and social welfare. In this context, the objective of this study is to analyze the interrelationship of these three important macroeconomic variables in detail and to provide strategic recommendations for policymakers through the case of Türkiye. Consequently, the potential impact of FDI on economic growth and job creation will be assessed in light of both theoretical and empirical findings.

Methods: This study employs econometric analysis methods to test the relationships between FDI, GDP growth, and employment rates. The initial step is to define the stationarity of the data, which is used to ascertain whether the variables in question are stationary. This test assesses the suitability of the data set for analysis by examining whether the statistical properties of the time series remain constant over time. At the outset of the analysis, the Augmented Dickey-Fuller (ADF) test was employed. In instances where the ADF test outcomes indicated an absence of sufficient stationarity, differencing was undertaken to achieve stationarity. Thereafter, both the ADF and Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) tests were applied to guarantee the robustness of the findings. These combined approaches confirmed the stationarity of the variables, rendering them suitable for further econometric analysis.

Subsequently, the long-term relationship between the variables is examined using the Johansen cointegration test. This test determines whether the variables move together and whether they are in a long-run equilibrium relationship. This method is particularly useful for understanding in-depth relationships between macroeconomic variables. Finally, causal relationships between variables are analyzed with the Granger causality test. This test is employed to ascertain whether one variable can predict the other over time, thereby elucidating the direction of causal relationships. Through the application of these methods, the impact of FDI on GDP growth and employment rates was subjected to comprehensive evaluation.

Findings: The analysis demonstrates that FDI inflows exert a considerable positive influence on GDP growth. The results of the Johansen cointegration test indicate the existence of a long-run equilibrium relationship between FDI, GDP growth, and employment rates. This finding is consistent with the theoretical expectation that FDI stimulates economic growth through capital accumulation and technological transfers. Nevertheless, the Granger causality test results indicate that there is no direct causality between FDI and employment rates. This indicates that the potential for FDI to create jobs is contingent upon the specific sectors in which investments are made and the characteristics of the local labor market. Specifically, FDI directed towards capital-intensive and technology-oriented sectors may have a constrained impact on job creation.

Moreover, while the FDI contributes significantly to the GDP growth, its direct impact on employment is less pronounced. This indicates the necessity for the implementation of supplementary policies with the objective of optimizing the employment benefits of FDI. Investment in education and vocational training programs to enhance the skillset of the workforce can serve to augment the job creation potential of FDI. Furthermore, the implementation of policies designed to enhance the competitiveness of domestic firms can ensure that the positive effects of FDI are distributed across the economy.

Conclusion: The results of the study demonstrate that FDI serves as a significant catalyst for economic growth in Türkiye. Nevertheless, the influence of FDI on job creation remains constrained. This indicates the necessity for the implementation of supplementary policies with the objective of optimizing the contribution of FDI to economic growth. Investments in education and labor skills development have the potential to enhance the job creation capacity of FDI. Furthermore, it is essential to implement policies that enhance the competitiveness of domestic firms. The findings of

the study offer valuable insights for policymakers seeking to achieve sustainable economic growth and employment through the attraction of FDI and the support of local industry.

To enhance the impact of FDI on economic growth, it is recommended that governments prioritize the improvement of the investment climate, the assurance of political stability, and the implementation of investment-friendly policies. Furthermore, enhancements to infrastructure and the implementation of policies that encourage innovation can also optimize the positive effects of FDI. Regarding employment, enhancements in the calibre of education and the sophistication of labor skills will augment the capacity of FDI to generate employment opportunities. This will facilitate the adaptation of the labor force to global competition.

Further research could examine the sectoral effects of FDI in greater depth and explore strategies to maximize the positive externalities associated with FDI. For example, the long-term economic and social consequences of investments in high-technology and knowledge-intensive sectors could be examined in greater detail. Moreover, regional analyses can be conducted to examine the effects of FDI on local economies in different regions. In conclusion, the analysis of the macroeconomic dynamics between FDI, GDP growth, and employment rates in Türkiye provides significant insights that policymakers should consider when making strategic investment decisions. From a macroeconomic perspective, this study offers a comprehensive examination of the role and impact of FDI on economic development and job creation. These findings underscore the strategic importance of FDI for achieving sustainable economic growth and development goals.

1. Giriş

Doğrudan yabancı yatırım (DYY) ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde kapsamlı bir araştırma konusu olmuştur. Türkiye 2000'li yıllar boyunca DYY girişlerinde önemli dalgalanmalar yaşamış ve bu dalgalanmaların ekonomik büyüme ve istihdam düzeyleri üzerinde farklı etkileri olmuştur (Erdoğan ve Ünver, 2015). Bu çalışma, 1994-2023 yılları arasında Türkiye'de DYY'nin ekonomik büyüme ve istihdam üzerindeki etkisini analiz etmeye odaklanmaktadır. Bu dinamikleri makroekonomik bir perspektiften anlayarak, politika yapıcılar ekonomik kalkınmayı teşvik etmek ve istihdam sorunlarını ele almak için DYY'yi daha iyi kullanabilirler.

Bu çalışma, DYY'nin Türkiye'nin ekonomik büyümesi ve istihdamı üzerindeki uzun vadeli etkilerini araştırmayı amaçlamaktadır. Özellikle, DYY girişleri ile bu ekonomik göstergeler arasında nedensel bir ilişki olup olmadığını ve eğer varsa, bu ilişkilerin yönünü ve büyüklüğünü belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu çalışma birkaç nedenden dolayı önemlidir. İlk olarak, konuyla ilgili güncel ampirik kanıtlar sağlayarak mevcut literatüre katkıda bulunmaktadır. İkinci olarak, özellikle Türkiye'nin kalkınma stratejisi ile ilgili olarak DYY'nin bir ekonomi politikası aracı olarak etkinliğine dair içgörüler sunmaktadır. Üçüncü olarak, bulgular politika yapıcıları ve iş dünyası liderlerini faydalı DYY'leri çekmek için daha elverişli bir ortam yaratma konusunda bilgilendirebilir. DYY'nin ekonomik büyüme ve istihdamdaki rolünü anlamak, olumlu sonuçları en üst düzeye çıkarırken olumsuz etkileri azaltan stratejiler tasarlamak için çok önemlidir. Türkiye'de yüksek işsizlik oranları ve istikrarsız büyüme (Bayar, 2022) gibi süregelen ekonomik zorluklar göz önüne alındığında, bu çalışma zamanında ve önemlidir. Çalışma, 1994-2023 yılları arasındaki kapsamlı döneme odaklanarak literatürdeki bir boşluğu doldurmakta, eğilimlerin ve kalıpların daha sağlam bir şekilde analiz edilmesine olanak sağlamaktadır.

Çalışma 1994-2023 dönemini kapsamakta ve Türkiye'deki DYY girişleri, GSYH büyümesi ve istihdam oranlarına ilişkin yıllık verileri incelemektedir. Bu değişkenler arasındaki ilişkileri

araştırmak için nedensellik testleri ve eşbütünlük analizi gibi ekonometrik yöntemler kullanılmıştır (Borensztein, De Gregorio ve Lee, 1998). Seçilen dönem, hem küresel finansal kriz öncesi hem de sonrası etkilerin incelenmesine olanak tanıyarak DYY'nin uzun vadeli etkilerinin kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır. Araştırmanın kapsamı, DYY'nin Türkiye'deki ekonomik büyüme ve istihdam üzerindeki makroekonomik etkileriyle sınırlı olup, sektöre özgü etkiler veya ülke içindeki bölgesel farklılıklar hariç tutulmuştur. Buna ek olarak, çalışma belirli istatistiksel teknikler kullanırken, potansiyel veri doğruluğu sorunları ve nedensellik kurmanın zorlukları da dahil olmak üzere bu yöntemlerin doğasında var olan sınırlamaları kabul etmektedir. Çalışma ayrıca, diğer çalışmalarda da belirtildiği gibi (Apergis, Lyroudi ve Vamvakidis, 2008; Chowdhury ve Mavrotas, 2006; Göçer, 2013) DYY'nin siyasi istikrar, düzenleyici çerçeveler ve küresel ekonomik koşullar gibi bu analizin kapsamı dışındaki çok sayıda faktörden etkilendiğini kabul etmektedir. Bu nedenle, DYY'nin ekonomik büyüme ve istihdama katkıda bulunan birçok faktörden sadece biri olduğu göz önünde bulundurulurken sonuçlar ihtiyatla yorumlanmalıdır (Doytch ve Uctum, 2011). Bu kısıtlamalara rağmen, çalışma Türkiye'de DYY, ekonomik büyüme ve istihdam arasındaki genel eğilimler ve ilişkiler hakkında değerli bilgiler sağlamayı amaçlamaktadır. Analiz, DYY girişlerinin GSYH büyümesi üzerinde önemli bir pozitif etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Johansen eşbütünlük testinin sonuçları DYY, GSYH büyümesi ve istihdam oranları arasında uzun dönemli bir denge ilişkisinin varlığına işaret etmektedir. Bu bulgu, DYY'nin sermaye birikimi ve teknolojik transferler yoluyla ekonomik büyümeyi teşvik ettiği yönündeki teorik iddiayla tutarlıdır. Bununla birlikte, nedensellik testi sonuçları DYY ile istihdam oranları arasında doğrudan bir nedensellik olmadığını göstermektedir. Bu durum, DYY'den kaynaklanan istihdam yaratma potansiyelinin yatırım alan sektörlerin niteliğine ve yerel işgücü piyasasının yapısına bağlı olduğunu göstermektedir. Özellikle, sermaye yoğun ve teknoloji odaklı sektörlerle yönelen DYY'nin istihdam yaratma üzerindeki etkileri sınırlı olabilir. Ayrıca, DYY GSYH büyümesine önemli ölçüde katkıda bulunurken, istihdam üzerindeki doğrudan etkisi daha az belirgindir. Bu durum, DYY'nin istihdam faydalarını en üst düzeye çıkarmak için ek politikaların gerekli olduğunu göstermektedir. İşgücünün becerilerini geliştirmek için eğitim ve öğretime yatırım yapmak, DYY'nin istihdam yaratma potansiyelini artırabilir. Ayrıca, yerli firmaların rekabet gücünü artıran politikalar, DYY'nin faydalı etkilerinin ekonomi genelinde yaygın bir şekilde dağılmasını sağlamak için gereklidir.

Öte yandan, 1994 tarihli 5 Nisan Ekonomik İstikrar Kararları, Türkiye'nin ekonomi tarihinde kritik bir dönüm noktasını temsil etmekte ve ülkenin ekonomi politikası çerçevesinde belirleyici bir değişime işaret etmektedir. Bu kararlar, 1990'ların başında Türkiye'yi etkisi altına alan ve hiperenflasyon, Türk Lirası'nın önemli ölçüde değer kaybetmesi ve önemli mali dengesizliklerle karakterize olan ciddi ekonomik krize bir yanıt niteliğindedir. Uygulanan önlemler arasında mali kemer sıkma, yapısal reformlar ve ekonomiyi istikrara kavuşturmayı ve yatırımcı güvenini yeniden tesis etmeyi amaçlayan önemli mali sektör düzenlemeleri yer almıştır. Yeldan'a (1998) göre, bu reformlar Türk ekonomisinin daha piyasa odaklı bir modele geçişinde çok önemli bir rol oynamış ve sonraki ekonomik liberalleşme ve küresel ekonomiye entegrasyon için zemin hazırlamıştır. Ayrıca, Dünya Bankası (1995) bu önlemlerin sürdürülebilir ekonomik büyüme için gerekli olan enflasyonu düşürme ve makroekonomik istikrarı sağlamadaki önemini vurgulamıştır. Bu çalışma, analiz dönemini 1994 sonrası dönemi de kapsayacak şekilde genişleterek, bu temel reformların ekonomik büyüme ve istihdam üzerindeki uzun vadeli etkilerini ortaya koymakta ve Türkiye'nin ekonomik yörüngesinin kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır.

DYY'nin ekonomik büyümeye katkısını artırmak için hükümetlerin yatırım ortamını iyileştirecek tedbirler alması, siyasi istikrarı sağlaması ve yatırıma elverişli politikalar uygulaması tavsiye edilmektedir. Ayrıca, altyapının iyileştirilmesi ve inovasyonu teşvik eden politikaların uygulanması da DYY'nin faydalı etkisini optimize etmeye hizmet edebilir. İstihdam konusuyla ilgili olarak, eğitim kalitesindeki iyileşmelerin ve işgücü becerilerinin geliştirilmesinin DYY'nin istihdam yaratma kapasitesini artırmaya hizmet edeceği söylenebilir. Bu da işgücünün küresel rekabete uyum sağlamasını kolaylaştıracaktır. Gelecekte yapılacak araştırmalar DYY'nin sektörel etkilerini

ve olumlu dışsallıklarının nasıl azami düzeye çıkarılabileceğini daha ayrıntılı olarak inceleyebilir. Örneğin, yüksek teknoloji ve bilgi yoğun sektörlerde yapılan yatırımların uzun vadeli ekonomik ve sosyal sonuçları incelenebilir. Ayrıca, farklı bölgelerdeki DYY'nin yerel ekonomiler üzerindeki etkilerini incelemek için bölgesel analizler yapılabilir. Sonuç olarak, Türkiye'de DYY, GSYH büyümesi ve istihdam oranları arasındaki makroekonomik dinamiklerin analizi, politika yapıcıların stratejik yatırım kararlarında göz önünde bulundurmaları gereken önemli bulgular sunmaktadır. Makroekonomik bir perspektiften bakıldığında, bu çalışma DYY'nin ekonomik kalkınma ve istihdam yaratma üzerindeki rolü ve etkilerinin kapsamlı bir analizini sunmaktadır. Bu bulgular, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınma hedeflerine ulaşmada DYY'nin stratejik önemini ortaya koymaktadır.

2. DYY, Büyüme ve İstihdam İlişkisi

Küreselleşme, ekonomik büyüme ve istihdam arasındaki etkileşimi açıklayan yerleşik teoriler ve ampirik kanıtlar, 1994-2023 döneminde Türkiye'deki DYY'yi konu alan bu çalışmanın teorik ve kavramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Bu çerçeve, DYY dinamiklerinin kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamak için genel kabul görmüş çalışmaların bakış açılarını da bir araya getirmektedir.

Küreselleşme, dünya çapında ulusların ekonomik manzaralarını derinden yeniden şekillendirmiş ve ekonomik entegrasyon ve büyümenin temel itici gücü olarak DYY'nin yaygınlaşmasına yol açmıştır. DYY, bir ülkedeki bir firma ya da birey tarafından başka bir ülkede bulunan ticari çıkarılara, tipik olarak ticari varlıkların satın alınması ya da ticari faaliyetlerin kurulması yoluyla yapılan yatırımları ifade eder (Dunning, 1995: 462). Ticaret ve yatırım politikalarının liberalleşmesi, teknolojiye ileriye adımlar ve ulaşım ve iletişim maliyetlerinin azalması ile karakterize edilen küreselleşme olgusu, DYY akışlarında önemli bir artışa olanak sağlamıştır (Borensztein, De Gregorio ve Lee, 1998: 120). Küreselleşmenin DYY üzerindeki etkisi çeşitli teorik mercekler aracılığıyla anlaşılabilir. Öne çıkan teorilerden biri John Dunning tarafından önerilen Eklektik Paradigma veya OLI Modelidir ve DYY'nin Mülkiyet, Konum ve İçselleştirme avantajlarından kaynaklandığını öne sürmektedir (Dunning, 1995: 463). Bu paradigmaya göre, firmalar sahipliğe özgü avantajlarını (teknoloji veya marka gibi) kullanmak, konuma özgü avantajlardan (doğal kaynaklar veya işgücü maliyetleri gibi) faydalanmak ve işlem maliyetlerini azaltmak için bu avantajları kurumsal yapıları içinde içselleştirmek amacıyla yurtdışına yatırım yapmaktadır.

Ampirik çalışmalar, DYY'nin özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeyi desteklemedeki kritik rolünü ortaya koymuştur. Örneğin, Borensztein ve diğerleri (1998) DYY'nin ileri teknoloji transferi ve beşeri sermaye oluşumunu artırarak ekonomik büyümeye katkıda bulunduğunu tespit etmiştir. Çalışmaları, ev sahibi ülkenin asgari bir beşeri sermaye eşğine sahip olması durumunda DYY'nin yerli yatırımdan daha verimli olduğunu göstermektedir (Borensztein, De Gregorio ve Lee, 1998: 126). Benzer şekilde De Mello (1997) da kapsamlı bir araştırma yapmış ve DYY'nin sermaye birikimi ve bilgi yayılımı yoluyla ekonomik büyümeyi artırdığını ortaya koymuştur (De Mello, 1997: 5). Bununla birlikte, DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki her zaman pozitif değildir. Mencinger (2003) DYY'nin faydalarının ev sahibi ülkenin ekonomik koşullarına ve politikalarına bağlı olduğunu savunmuştur. Bazı durumlarda DYY, yerli yatırımların dışlanması ve ekonomik bağımlılıkların yaratılması gibi olumsuz sonuçlara yol açabilir (Mencinger, 2003: 495). Ayrıca, Baldwin (1995) DYY'nin istihdam ve ücret eşitsizlikleri üzerindeki potansiyel olumsuz etkilerinin altını çizmiş ve DYY'nin faydalarının dağılımının farklı sektörler ve bölgeler arasında eşit olmayabileceğini öne sürmüştür (Baldwin, 1995: 38).

Küreselleşme birçok ülkede ekonomik kalkınma stratejilerinin önemli bir bileşeni haline gelen DYY'nin büyümesini kolaylaştırmıştır. Dunning, Borensztein ve diğerleri tarafından sağlanan teorik

çerçeveler, DYY'nin ekonomik büyümeyi etkilediği mekanizmalar hakkında değerli bilgiler sunmaktadır. Ancak, DYY'nin sonuçları çok yönlü ve sonuçlara göre değişkendir, bu da yerel ekonomik koşulların ve politika ortamlarının dikkatle değerlendirilmesini gerektirir.

DYY, Türkiye de dahil olmak üzere çeşitli ülkelerde ekonomik büyüme ve istihdamı önemli ölçüde etkilemiştir. Ampirik çalışmalar DYY'nin sermaye oluşumunu ve teknoloji transferini artırarak ekonomik büyümeye katkıda bulunduğunu göstermiştir (Choe, 2003: 46). Ayrıca DYY, iş yaratma ve beceri geliştirme yoluyla istihdamı olumlu yönde etkileyebilir (Mickiewicz, Radošević ve Varblane, 2000: 7). Türkiye'de yapılan araştırmalar, DYY girişleri ile istihdam oranları arasında önemli bir ilişki olduğunu göstermiş ve DYY'nin işsizliği azaltmadaki rolünü vurgulamıştır (Saray, 2011: 385). Ayrıca, DYY'nin işgücü piyasasında yapısal değişiklikleri teşvik ettiği, daha yüksek verimlilik ve ücretleri desteklediğini göstermiştir (Asiedu, 2004: 373). Bununla birlikte, DYY'nin etkileri tüm sektörlerde aynı derecede olumlu değildir ve bazı çalışmalar yerli işletmeler üzerinde potansiyel olumsuz etkilere işaret etmektedir (Obwona, 2001: 49).

DYY çalışmaları, uluslararası yatırımların motivasyonlarını ve etkilerini açıklayan çeşitli ekonomik teorilerle zenginleştirilmiştir. Temel teorilerden biri, John Dunning tarafından önerilen ve OLI Modeli olarak da bilinen Eklektik Paradigmadır. Bu çerçeve, DYY'nin üç ana avantaj tarafından yönlendirildiğini ileri sürmektedir: Sahiplik, Konum ve İçselleştirme (Dunning, 1980: 10). Firmalar özel varlıklarını kullanmak (sahiplik), belirli ülke koşullarından faydalanmak (konum) ve işlem maliyetlerini azaltmak için sınır ötesi piyasa işlemlerini içselleştirmek (içselleştirme) için yurtdışına yatırım yapmaktadır. Stephen Hymer'in ilk çalışmaları, firmaya özgü avantajların rolünü ve çok uluslu işletmelerin oligopolistik doğasını vurgulayarak DYY'nin ufuk açıcı bir şekilde anlaşılmasını sağlamıştır. Hymer, DYY'nin yalnızca sermaye hareketi olmadığını, firmaya özgü varlık ve yeteneklerin transferini de içerdiğini savunmuştur (Hymer, 1976: 22). Hymer'in teorisi, firmaların yabancı piyasalar üzerinde kontrol sahibi olmak ve rekabeti azaltmak için DYY yaptıklarını vurgulamaktadır.

Raymond Vernon'un ürün yaşam döngüsü teorisi de DYY dinamikleri hakkında fikir vermektedir. Vernon'a göre firmalar başlangıçta kendi ülkelerinde yeni ürünler üretir ve ihrac ederler. Ürün olgunlaştıkça ve standartlaştıkça, üretim daha düşük maliyetlerden faydalanmak için diğer ülkelere kayabilir ve bu da DYY ile sonuçlanır (Vernon, 1966: 192). Bu teori, DYY'nin zamanlamasını ve yerini ürünün yaşam döngüsü aşamalarıyla ilişkili olarak açıklamaktadır. Markusen (1995) bu fikirleri çok uluslu işletmeler ve uluslararası ticaret teorisini de dahil ederek genişletmiştir. Çokuluslu şirketlerin, firma düzeyindeki verimlilikler ile ev sahibi ülkelerin ekonomik çevresi arasındaki etkileşim nedeniyle ortaya çıktığını öne sürmüştür (Markusen, 1995: 170). Bu teori, firmaların neden DYY'ye katıldıklarını açıklamak için endüstriyel organizasyon ve uluslararası ticaret unsurlarını bütünleştirmektedir. Ayrıca, Buckley ve Casson'un İçselleştirme Teorisi, firmaların fikri mülkiyeti kontrol etmek ve piyasa kusurlarıyla ilişkili işlem maliyetlerini azaltmak için operasyonlarını uluslararasılaştırdığını öne sürmektedir (Buckley ve Casson, 1976: 14). Bu teori, lisanslama veya ihracat yerine yurtdışında iştirakler kurmanın ardındaki stratejik nedenlerin altını çizmektedir.

Modern teorik manzara aynı zamanda Rugman'ın çokuluslu şirketlerin iç piyasaları üzerine yaptığı çalışmalardan (Rugman, 1981: 29), Helpman'ın heterojen firmalar ve DYY üzerine yaptığı modelden (Helpman, Melitz ve Yeaple, 2004: 302) ve Graham'ın piyasa yapısı ve çokuluslu şirketlere yönelik oyun teorisi yaklaşımından (Graham, 1998: 70) gelen görüşleri de içermektedir. Bu katkılar, DYY'nin stratejik, ekonomik ve örgütsel boyutları kapsayan çok yönlü doğasını vurgulamaktadır.

Ekonomik büyüme ve istihdam dinamiklerini anlamaya yönelik teorik çerçeve, büyüme ve işgücü piyasası davranışının itici güçlerini açıklayan temel modelleri bütünleştirmektedir. İçsel büyüme teorisindeki son gelişmeler, ekonomik büyümenin beşeri sermaye, inovasyon ve bilgi yayılımı gibi ekonomi içindeki faktörler tarafından yönlendirildiğini vurgulamaktadır. Romer (1990), teknolojik ilerlemelerin ve yeniliklerin, ölçeğe göre artan getiriye yol açtığı için uzun vadeli ekonomik

büyümenin sürdürülmesi açısından kritik öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır (Romer, 1990: S72). Buna ek olarak, Lucas (1988) beşeri sermaye birikiminin ve bunun verimlilik ve yenilikçilik üzerindeki pozitif dışsallıklarının önemini vurgulamaktadır (Lucas, 1988: 19). Bazı çalışmalar DYY'nin ekonomik büyümeyi yönlendirmedeki rolünü daha da vurgulamaktadır. Alfaro ve diğerleri (2004) DYY'nin, özellikle ev sahibi ülkeler iyi gelişmiş finansal piyasalara sahip olduğunda, verimliliği artırarak ve ileri teknolojileri transfer ederek ekonomik büyümeye katkıda bulunduğunu tespit etmiştir (Alfaro vd., 2004: 92). Bu durum, DYY girişlerinin Türkiye'de GSYH büyümesine önemli ölçüde katkıda bulunduğuna dair bulgularımızla örtüşmekte ve yabancı yatırımlar için elverişli bir ortam yaratmanın önemini vurgulamaktadır.

İstihdam için, beşeri sermaye teorisi, eğitim ve öğretime yapılan yatırımların çalışanların becerilerini ve üretkenliklerini geliştirdiğini, böylece istihdam edilebilirliklerini ve kazanç potansiyellerini artırdığını ileri sürmektedir. Hanushek ve Woessmann (2008) tarafından yapılan son araştırmalar, bilişsel becerilerin ekonomik büyüme ve istihdam sonuçları üzerinde önemli bir etkisi olduğunu göstermekte ve beşeri sermayenin kalitesini artıran eğitim politikalarına duyulan ihtiyacın altını çizmektedir (Hanushek & Woessmann, 2008: 607). Ayrıca, ampirik çalışmalar DYY'nin ekonomik büyümeyi artırabileceğini, ancak istihdam üzerindeki etkisinin yatırımların sektörel dağılımına ve mevcut işgücü piyasası koşullarına bağlı olduğunu göstermektedir (Jude & Silaghi, 2016: 237).

Özetle, ekonomik büyüme ve istihdama ilişkin teorik yaklaşımlar beşeri sermaye, inovasyon ve DYY'nin kritik rollerini vurgulamaktadır. Çalışmada DYY'nin GSYH büyümesi üzerinde önemli bir etkisi olduğunu ancak istihdam üzerinde doğrudan bir etkisi olmadığını gösteren bulguları, ekonomik büyüme ve yabancı yatırımların faydalarının geniş bir alana yayılmasını sağlamak için tamamlayıcı politikalara ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

Türkiye'de DYY, istihdam ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki kapsamlı bir şekilde analiz edilmiş ve bu değişkenlerin dinamikleri hakkında önemli bilgiler ortaya konmuştur. Ampirik çalışmalar DYY girişlerinin Türkiye'de ekonomik büyüme ve istihdamı olumlu yönde etkilediğini göstermiştir. Örneğin Alıcı ve Ucal (2003), DYY'nin ihracat ve sermaye oluşumunu artırarak çıktı büyümesini geliştirdiğini bulmuştur (Alıcı ve Ucal, 2003: 12). Aslanoğlu (2002) DYY'nin ileri teknoloji ve yönetim uzmanlığı getirerek ekonomide yapısal değişikliklere katkıda bulunduğunu belirtmiştir (Aslanoğlu, 2002: 45). Ayrıca, Bilgili, Düzgün ve Uğurlu (2007) DYY ile yerli yatırımlar arasındaki etkileşimi vurgulayarak DYY'nin yerli yatırımları tamamlayabileceğini ve ekonomik büyümeyi teşvik edebileceğini belirtmişlerdir (Bilgili, Düzgün ve Uğurlu, 2007: 135). Karagöz (2007), DYY kararlarını önemli ölçüde etkileyen siyasi istikrar ve pazar büyüklüğü gibi DYY girişlerinin temel belirleyicilerini tespit etmiştir (Karagöz, 2007: 943). DYY'nin istihdam üzerindeki etkisi de olumlu olmuştur. Saray (2011) DYY girişlerinin istihdam yaratma ve beceri geliştirmeye yol açtığını ve böylece Türkiye'deki işsizlik oranlarını düşürdüğünü göstermiştir (Saray, 2011: 389). Benzer şekilde, Şen ve Karagöz (2008) DYY'nin ihracat artışına katkıda bulunduğunu ve bunun da üretim kapasitelerini genişleterek dolaylı olarak istihdamı desteklediğini tespit etmiştir (Şen ve Karagöz, 2008: 78). Sunulan çalışmaların ortak bulgusu DYY'nin genel olarak istihdam üzerinde yarattığı pozitif etkidir.

Tablo 1, DYY Türkiye'nin ekonomik büyümesi ve istihdamı üzerindeki etkisine ilişkin farklı dönemleri kapsayan çeşitli çalışmaları sunmaktadır. Genel olarak bulgular, DYY'nin sermaye birikimini, teknolojik gelişmeleri ve verimliliği artırarak ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bazı çalışmalar DYY'nin Ar-Ge ve inovasyonu artırmadaki rolünü de vurgulamaktadır. Çoğu araştırma DYY'nin GSYH büyümesi üzerinde faydalı bir etkisi olduğunu öne sürerken, DYY ve istihdam arasındaki ilişki karışıktır; bazı çalışmalar önemli pozitif etkiler gösterirken, diğerleri uzun vadeli bir ilişki bulamamıştır.

Tablo 1: DYY-İstihdam-Büyüme İlişkisinde Türkiye Özelinde Yürütülmüş Çalışmalar ve Bulguları

Yazarlar	İncelenen Dönem	Bulgular
Saray (2011)	1970-2009	ARDL eşbütünleşme testi, DYY ile istihdam arasında uzun dönemli anlamlı bir ilişki olmadığını ortaya koymaktadır (Saray, 2011: 395).
Bayar (2016)	1980-2014	DYY girişleri istihdam yaratılmasına önemli ölçüde katkıda bulunmakta ve DYY ile istihdam arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir (Bayar, 2016: 24).
Erdal & Tatoğlu (2016)	1991-2013	DYY, Ar-Ge ve inovasyonu önemli ölçüde etkileyerek teknolojik inovasyonu ve verimlilik artışlarını teşvik etmektedir (Erdal ve Tatoğlu, 2016: 1650025-2).
Aslan & Aybars (2017)	1974-2014	Bulgular, DYY'nin sermaye birikimini ve teknolojik gelişmeleri artırarak ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini göstermektedir (Aslan ve Aybars, 2017: 350).
Çalışkan & Yıldız (2018)	2002-2016	Analizler, DYY'nin GSYH büyümesi üzerinde önemli bir pozitif etkiye sahip olduğunu göstermektedir (Çalışkan ve Yıldız, 2018: 145).
Göçer (2019)	1980-2017	DYY girişleri, artan yatırımlar ve verimlilik kazanımları yoluyla ekonomik performansı artırmaktadır (Göçer, 2019: 34).
Korkmaz (2019)	1980-2016	ARDL sınır testi, DYY ile ekonomik büyüme arasında uzun vadeli faydaları vurgulayan pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir (Korkmaz, 2019: 32).
Yıldırım & Tosuner (2021)	2000-2019	DYY girişleri ekonomik büyümeyi artırmada ve işsizliği azaltmada önemli bir rol oynamaktadır (Yıldırım ve Tosuner, 2021: 590).

3. Ekonometrik Analiz

Çalışmada, 1994-2023 yılları arasında Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme ve istihdam üzerindeki etkisini analiz etmek için kullanılan sağlam kapsamlı bir metodolojik çerçeve benimsenmiştir. DYY, GSYH büyümesi ve istihdam arasındaki dinamik ilişkileri incelemek için Granger nedensellik testi ve eşbütünleşme analizi gibi ekonometrik teknikler kullanılmıştır. Ayrıca, değişkenler arasındaki hem kısa vadeli hem de uzun vadeli etkileşimleri yakalamak için hata düzeltme mekanizmasına sahip bir Vektör Otoregresyon (VAR) modeli kullanılmıştır. Veri setinin oluşturulması, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Dünya Bankası gibi güvenilir kaynaklardan kapsamlı veri toplanmasını kapsamaktadır. Değerlendirme aşamasında; veri analizlerin doğruluğu, regresyon ve tahmin sonuçları elde etmek için EViews programı kullanılmıştır.

3.1. Veri Seti

Bu çalışma, 1994-2023 yılları arasında Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme ve istihdam üzerindeki etkilerini analiz etmek için kapsamlı bir metodoloji kullanmıştır. Birincil veri kaynakları arasında TCMB, TÜİK ve Dünya Bankası'nın yıllık raporları yer almaktadır. Bu kaynaklar DYY girişleri, GSYH büyüme oranları ve istihdam istatistikleri hakkında güvenilir ve kapsamlı veri setleri sağlamaktadır. Veri toplama sürecinde nicel araştırma standartlarına bağlı kalınmış, doğruluk ve tutarlılık sağlanmıştır (Groves vd., 2009: 29). Toplanan veriler, uyumluluğu sağlamak ve etkili analizi kolaylaştırmak için standartlaştırılmıştır (Bryman, 2016: 45).

Değişkenlerin tanımları ise şu şekildedir: Bağımsız değişken (FDI, Milyar dolar cinsinden DYY); Bağımlı değişkenler (GDP, GSYH yıllık büyüme oranı; EMP, istihdam oranı). Türkiye için 1994 sonrasındaki veri seti, DYY girişleri, GSYH büyüme oranları ve istihdam oranlarına ilişkin yıllık verileri içermektedir. Milyar ABD doları cinsinden ölçülen DYY girişleri, Türkiye'nin yıllar içindeki ekonomik dalgalanmalarını ve politika değişikliklerini yansıtacak şekilde önemli değişkenlik göstermektedir. Ekonomik performansı gösteren GSYH büyüme oranları, özellikle küresel mali kriz ve son toparlanma dönemlerinde kayda değer iniş ve çıkışlar sergilemektedir. İstihdam oranları kademeli olarak artarak işgücü piyasası koşullarında iyileşmelere işaret etmektedir. Bu kapsamlı veri seti, Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik büyüme ve istihdam arasındaki

dinamik etkileşimleri analiz etmek için sağlam bir temel oluşturmakta ve anlamlı içgörüler elde etmek için gelişmiş ekonometrik modellerin uygulanmasını kolaylaştırmaktadır.

Tablo 2: Veri Seti

Yıl	FDI (Milyar USD)	GDP (%)	EMP (%)
1994	0.6	-5.5	8.5
1995	0.9	7.2	7.6
1996	0.7	7.0	6.6
1997	0.8	7.5	6.8
1998	0.9	3.1	6.9
1999	0.8	-3.4	7.7
2000	1.0	6.8	6.5
2001	3.3	-5.7	8.4
2002	1.1	6.2	42.5
2003	1.7	5.3	43.1
2004	2.8	9.4	43.6
2005	9.8	8.4	43.8
2006	20.2	6.9	44.1
2007	22.0	4.7	44.4
2008	18.0	0.7	44.7
2009	8.4	-4.7	43.8
2010	9.0	9.2	44.5
2011	16.2	8.8	44.8
2012	13.4	2.1	45.3
2013	12.9	4.2	45.7
2014	12.1	5.2	46.1
2015	12.3	6.1	46.5
2016	10.7	3.2	46.9
2017	13.2	7.5	47.3
2018	8.4	3.0	47.6
2019	7.5	0.9	47.8
2020	8.5	1.8	48.1
2021	10.8	11.4	48.3
2022	12.6	4.0	48.5
2023	11.3	5.1	48.7

Kaynak: TCMB, 2023; TÜİK 2023; Dünya Bankası, 2023.

3.2. Granger Nedensellik Testi ve Eşbütünleşme Analizi

DYY, ekonomik büyüme ve istihdam arasındaki nedensel ilişkileri araştırmak için bu çalışmada Granger nedensellik testi ve eşbütünleşme analizi kullanılmıştır. Clive Granger tarafından geliştirilen Granger nedensellik testi, bir zaman serisinin diğerini tahmin edip edemeyeceğini belirlemede etkilidir (Granger, 1969: 425). Bu yöntem, zaman serisi verilerini ele almadaki sağlamlığı ve nedensellik yönünü belirleme yeteneği nedeniyle seçilmiştir (Toda ve Yamamoto, 1995: 230).

Eşbütünleşme analizi, özellikle Johansen eşbütünleşme testi, değişkenler arasındaki uzun vadeli denge ilişkilerini belirlemek için uygulanmıştır (Johansen, 1988: 233). Bu yaklaşım, ekonomik zaman serisi verilerinin durağan olmayan doğasını hesaba kattığı için DYY, GSYH büyümesi ve istihdam arasındaki kalıcı etkileşimleri anlamak için faydalıdır (Engle ve Granger, 1987: 253). Johansen yönteminin avantajı, çoklu eşbütünleşme ilişkilerini ele alma yeteneğinde yatmaktadır (Johansen & Juselius, 1990: 172).

3.3. Ekonometrik Model

Bu çalışmada kullanılan ekonometrik model, Granger nedensellik ve eşbütünleşme çerçeveleriyle geliştirilmiş bir Vektör Hata Düzeltme Modelidir (VECM). VECM, hem kısa vadeli dinamikleri hem de uzun vadeli denge ilişkilerini hesaba katarken çoklu zaman serisi değişkenleri arasındaki dinamik etkileşimleri yakalamak için uygundur (Stock & Watson, 1993:790). Model spesifikasyonu, zamansal bağımlılıkları yakalamak için DYY girişlerinin, GSYH büyümesinin ve istihdam oranlarının gecikmeli değerlerini içermektedir (Phillips ve Perron, 1988:338).

Model aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

$$\Delta GDP_t = \alpha_0 + \alpha_1 \Delta FDI_t + \beta_1 (ECM_{t-1}) + \epsilon_t$$

$$\Delta EMP_t = \gamma_0 + \gamma_1 \Delta FDI_t + \delta_1 (ECM_{t-1}) + \eta_t$$

Burada ΔGDP_t farklılaştırılmış GSYH büyüme oranını; ΔEMP_t farklılaştırılmış istihdam oranını; ΔFDI_t farklılaştırılmış doğrudan yabancı yatırımı; ECM_{t-1} uzun dönem denge ilişkisini gösteren hata düzeltme terimini; α , β , γ , δ katsayıları ve ϵ_t , η_t hata terimlerini ifade etmektedir.

Bağımsız değişken milyar dolar cinsinden DYY'dir. Bağımlı değişkenler ise GSYH'nın yıllık büyüme oranı ve istihdam oranıdır. Matematiksel olarak, bu değişkenler arasındaki ilişki, hem GSYH büyümesinin hem de istihdam oranının DYY'ye bağlı olduğu yukarıdaki iki ayrı denklem kullanılarak ifade edilebilir.

3.4. Durağanlık Testleri

Augmented Dickey-Fuller (ADF) testi, birçok ekonometrik model için kritik bir varsayım olan zaman serisi verilerinde durağanlığı kontrol etmek için yaygın olarak kullanılmaktadır. Durağanlık, bir zaman serisinin ortalama, varyans ve otokorelasyon gibi istatistiksel özelliklerinin zaman içinde sabit kalması anlamına gelir. ADF testi, Dickey-Fuller testini, daha yüksek dereceli otokorelasyonu hesaba katmak için farkı alınmış serilerin gecikmeli terimlerini de dahil ederek genişletir. Said ve Dickey'e (1984) göre ADF testi, eşbütünleşme ve birim kök testlerinin sonuçlarını doğrulamak için gereklidir ve Vektör Otoregresyon (VAR) ve Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) gibi modellerde kullanılan zaman serisi verilerinin uygun olmasını sağlar. Bu test, güvenilir ve sağlam ekonometrik analiz için çok önemli olan durağanlığa ulaşmak için verilerin farkının alınması gerekip gerekmediğinin belirlenmesine yardımcı olur.

Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) testi, durağanlığı test etmek için alternatif bir yaklaşım sağlayarak ADF testini tamamlar. Birim kökün (durağan olmama) boş hipotezini test eden ADF testinin aksine, KPSS testi durağanlığın boş hipotezini varsayar. Bu ayrım, KPSS testini ADF testi ile birlikte kullanıldığında yararlı bir teşhis aracı haline getirmekte ve verilerin özelliklerine ilişkin daha kapsamlı bir görünüm sunmaktadır. Kwiatkowski ve diğerlerine (1992) göre, KPSS testi özellikle serilerin trend-durağan ya da seviye-durağan olabileceği durumları tespit etmek ve böylece uygun dönüşüm ya da modelleme yaklaşımına rehberlik etmek için faydalıdır. Her iki testin birlikte kullanılması, araştırmacıların zaman serisi verilerinin durağanlığını çapraz doğrulamasına olanak tanıyarak modelin yanlış belirlenmesi riskini azaltır ve sonraki ekonometrik analizlerin güvenilirliğini artırır.

Zaman serisi verilerinde durağan olmasını sağlamak için belirli dönüşümler uygulanmıştır: Log dönüşümü, serinin varyansının dengelenmesine yardımcı olmaktadır. Fark alma, mevcut gözlemden bir önceki gözlemi çıkararak trendleri ve mevsimselliği ortadan kaldırmaya yardımcı olmaktadır. Bu dönüşümler çok önemlidir çünkü durağan olmayan veriler ekonometrik modellemede güvenilirmez ve sahte sonuçlara yol açabilir.

Tablo 3: ADF ve KPSS Test Sonuçları (Düzeyde)

Değişkenler	ADF Test İst.	ADF P-Değeri	KPSS Test İst.	KPSS P-Değeri
FDI (Milyar USD)	-1.132.038	0.702128	1.100.116	0.01 **
GDP (%)	-1.842.069	0.359785	0.402336	0.04 **
EMP (%)	-1.694.161	0.434123	1.430.058	0.01 **
** p < 0.05				
*** p < 0.01				

Düzyer verileri için birim kök testi sonuçları, her üç değişkenin de (DYY, GSYH ve istihdam) düzeylerinde durağan olmadığını göstermektedir. ADF test istatistikleri yüksek p-değerleri göstermekte, bu da birim kök boş hipotezinin reddedilemeyeceğini göstermekte ve durağanlığı doğrulamaktadır. Benzer şekilde, KPSS test sonuçları DYY ve istihdam için 0.05'ten küçük p-değerleri ortaya koyarak durağanlılık boş hipotezinin reddedilmesine yol açmakta ve durağan olmama sonucunu daha da desteklemektedir. Bu sonuçlar göz önüne alındığında, değişkenler Johansen eşbütünleşme testini yapmak için uygundur, çünkü seviyelerde durağan olmama şartını karşılamaktadırlar.

Tablo 4: ADF ve KPSS Testi Sonuçları (Fark)

Değişkenler	ADF Test İst.	ADF P-Değeri	KPSS Test İst.	KPSS P-Değeri
FDI (Milyar USD) Log Diff	-3.3976056	0.1104077***	0.15833882	0.1**
GDP (%) Diff	-3.1630785	0.0222238***	0.24450962	0.1**
EMP (%) Log Diff	-1.1549983	0.04264879***	0.12833249	0.1**
** p < 0.05				
*** p < 0.01				

DYY (Milyar USD) Log Fark değişkeni -3.398 ADF test istatistiğine ve 0.011 p-değerine sahiptir, p-değeri 0.05'in altında olduğu için durağanlığı gösterir ve birim kök boş hipotezini reddeder. KPSS test istatistiği 0.158 ve p-değeri 0.1'dir, bu da durağanlığı göstermektedir. Bu da log-farklılaştırılmış DYY değişkeninin artık zaman içinde istikrarlı olduğu ve ekonometrik modellere dahil edilmeye uygun olduğu anlamına gelmektedir.

GSYH (%) Diff değişkeni -3.163 ADF test istatistiğine ve 0.022 p-değerine sahiptir, p-değeri 0.05'in altında olduğu için durağanlığı gösterir ve birim kök boş hipotezini reddeder. KPSS test istatistiği 0.245 ve p-değeri 0.1 olup durağanlığa işaret etmektedir. Bu, farkı alınmış GSYH değişkeninin zaman içinde istikrarlı olduğunu ve daha fazla dönüştürme yapılmadan ekonometrik modellerde kullanılabileceğini göstermektedir. EMP (%) Log Diff değişkeninin ADF test istatistiği -1.155 ve p-değeri 0.042 olup, p-değeri 0.05'in altında olduğu için durağandır birim kök boş hipotezini reddetmektedir. KPSS test istatistiği 0.128 ve p-değeri 0.1 olup durağanlığa işaret etmektedir. Bu sonuçlar da EMP değişkeni için daha fazla dönüştürme yapılmadan ekonometrik modellerde kullanılabileceğini göstermektedir. Durağan veriler, ekonometrik modellerin güvenilir ve geçerli sonuçlar üretmesi için çok önemlidir. Uygulanan dönüşümler değişkenleri durağan hale getirmede büyük ölçüde başarılı olmuştur: DYY (Milyar USD) Log Fark, EMP (%) Log Diff ve GSYH (%) Diff artık durağandır ve VAR veya VECM gibi modellerde doğrudan kullanılabilir. Tüm değişkenlerin durağan olmasını sağlamak ekonometrik analizlerin güvenilirliğini ve geçerliliğini artırır, sahte sonuç riskini azaltır ve modellerin yorumlarının ve tahminlerinin doğruluğunu artırır.

Öte yandan, optimum gecikme uzunluğunun belirlenmesi, modelin doğruluğunu ve geçerliliğini etkilediği için zaman serisi analizinde kritik bir adımdır. Eşbütünleşme testlerini gerçekleştirmeden önce, incelenen değişkenler için uygun gecikme uzunluğunu belirlemek amacıyla kısıtlanmamış bir VECM modelinin tahmin edilmesi önemlidir. Bu süreç, yanlı ve tutarsız sonuçlara yol açabilecek modelin yanlış belirlenmesini önlemeye yardımcı olur. Seçilen gecikme uzunluğunun altta yatan veri dinamiklerini doğru bir şekilde yansıtmasını sağlayarak, sonraki analizlerin ve yorumların güvenilirliğini artırabiliriz (Sims, 1980: 1-48).

Tablo 5: Gecikme Uzunlukları

Gecikme	AIC
1	-0.651
2	-0.770
3	-0.770
4	-0.937
5	-2.232
6	-6.084*

: En uygun gecikme uzunluğu AIC değerine göre belirlenmiştir. En düşük AIC değeri olan gecikme uzunluğu () ile gösterilmiştir.

Tablo 5, 1'den 6'ya kadar farklı gecikme sıraları için Akaike Bilgi Kriteri (AIC) değerlerini göstermektedir. AIC değerleri, VECM modeli için en uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesine yardımcı olur; burada daha düşük bir AIC değeri, model karmaşıklığı ve uyum arasında bir denge ile daha iyi bir model uyumunu gösterir. Gecikme Sırası 6, -6.084 gibi önemli ölçüde düşük bir AIC değerine sahiptir ve daha yüksek gecikme sıralarında görülen anormallikler olmaksızın iyi bir model uyumuna işaret etmektedir. Bu bilgiler göz önüne alındığında, 6 gecikme uzunluğu VECM modelimiz için optimaldir, çünkü daha yüksek gecikme derecelerinde görülen anormallikler olmadan en iyi uyumu sağlar. Bu nedenle, VECM modelini 6 gecikme uzunluğu kullanarak uydurmaya devam edeceğiz.

3.5. Johansen Eşbütünlüşme Testi

Johansen eşbütünlüşme testi, değişkenler arasında uzun dönemli ilişkilerin varlığını belirlemek için gerçekleştirilmektedir. Bu test maksimum özdeğer (λ_{max}) ve iz (λ_{trace}) test istatistikleri olmak üzere iki istatistik kullanır. Bu testler, eşbütünlüşmeyi gösteren karakteristik köklerin sıfır olup olmadığını değerlendirir. İz ve maksimum özdeğer test istatistiklerini %5 anlamlılık düzeyinde inceleyerek, değişkenler arasındaki uzun vadeli ilişkileri ortaya çıkaran eşbütünlüşük vektörlerin varlığını belirleyebiliriz (Johansen, 1988: 233).

Tablo 6: Johansen Eşbütünlüşme Testi

Test İstatistiği	0 Eşbütünlüşme	1 Eşbütünlüşme	2 Eşbütünlüşme	Kritik Değer (0.05)	Kritik Değer (0.01)
İz İstatistiği	41.4627141	16.4887543	3.77011037	29.7961	35.4628
Maksimum Özdeğer İstatistiği	24.9739598	12.7186439	3.77011037	15.4943	19.9349

Johansen eşbütünlüşme testi sonuçları, veri setindeki değişkenler arasında eşbütünlüşük ilişkilerin varlığına işaret etmektedir. Spesifik olarak, 0 eşbütünlüşük vektör için, hem İz İstatistiği hem de Maksimum Özdeğer İstatistiği %5 ve %1 seviyelerinde kritik değerlerden önemli ölçüde yüksektir ve bu da eşbütünlüşme olmadığı yönündeki boş hipotezin reddedildiğini göstermektedir. Bu da en az bir eşbütünlüşük ilişkinin varlığına işaret etmektedir. Eşbütünlüşük 1 vektör için İz İstatistiği %5 kritik değerinin üzerinde ancak %1 kritik değerine yakın olup olası ikinci bir eşbütünlüşük ilişkiye işaret ederken Maksimum Özdeğer İstatistiği her iki kritik değer de altındadır. Eşbütünlüşük ilişkilerin varlığı, değişkenlerin uzun vadeli bir denge ilişkisini paylaştığı anlamına gelir. Bu bağlamda, bir Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) hem kısa vadeli dinamikleri hem de uzun vadeli dengeyi açıkladığı için daha uygundur. Bir VAR modeli hala kullanılabilirse de, uzun vadeli denge ilişkilerini etkili bir şekilde yakalayamayabilir. VECM, sahte regresyon sonuçlarından kaçınmak için eşbütünlüşme içeren veri kümeleri için daha iyi bir seçimdir. Bu nedenle, eşbütünlüşme testi sonuçlarına dayanarak, değişkenler arasındaki uzun vadeli ilişkileri doğru bir şekilde açıklamak için daha sonraki analizlerde bir VECM kullanılması önerilir.

Bu sonucun önemi, politika ve ekonomik planlamaya yönelik çıkarımlarında yatmaktadır. Eşbütünlüşme, bir değişkeni etkileyen politikaların muhtemelen diğerleri üzerinde uzun vadeli etkileri olacağını gösterir. Örneğin, GSYH büyümesini artıran politikalar aynı zamanda daha fazla doğrudan yabancı yatırım çekebilir ve zaman içinde istihdam oranlarını artırabilir. Bu birbirine bağlılık, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için koordineli ekonomi politikalarının önemini altını

çizmektedir. Yatırımların istihdam artırıcı özelliği, genellikle yeni iş fırsatları yaratması ve iş gücü talebini artırması beklenir. Özellikle imalat ve hizmet sektörlerine yapılan yabancı yatırımlar, yeni iş imkanları sunarak işsizlik oranlarını azaltabilir ve ekonomik refahı artırabilir (Jude & Silaghi, 2016: 238). Ancak, yabancı yatırımcıların yerli üreticiler ve yatırımcılar üzerinde yarattığı rekabet koşulları da dikkate alınmalıdır. Yabancı firmalar genellikle daha ileri teknoloji ve verimli üretim süreçlerine sahip oldukları için yerli firmaları rekabet etmeye zorlarlar (Javorcik, 2004: 605). Bu durum, yerli firmaların verimliliklerini artırmaları ve inovasyon yapmaları için bir teşvik oluşturabilir, ancak aynı zamanda daha küçük ve kaynakları sınırlı yerli firmalar için zorlayıcı olabilir. Dolayısıyla, yabancı yatırımların ekonomik büyümeye ve istihdama katkısı, yerli firmaların bu rekabet koşullarına nasıl adapte olduklarına bağlıdır. Bu nedenle, hükümetlerin yabancı yatırımları teşvik ederken, yerli sanayiye destekleyecek ve rekabet gücünü artıracak politikaları da eşzamanlı olarak uygulamaları önemlidir (Aitken & Harrison, 1999: 610). Öte yandan, Engle ve Granger (1987) eşbütünleşmenin zaman serisi analizinde çok önemli olduğunu, çünkü değişkenler arasında sahte olmayan anlamlı ekonomik ilişkilere dair kanıt sağladığını vurgulamaktadır. Johansen (1988) ayrıca eşbütünleştirici ilişkilerin belirlenmesinin altta yatan ekonomik yapının anlaşılmasına ve gelecekteki eğilimlerin doğru bir şekilde tahmin edilmesine yardımcı olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'de DYY, GSYH büyümesi ve istihdam oranları arasında eşbütünleşmenin varlığı, bu değişkenlerin istikrarlı ve uzun vadeli bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, bu temel ekonomik göstergelerin karşılıklı bağımlılığından yararlanan etkili ekonomik stratejiler tasarlamayı amaçlayan politika yapıcılar ve ekonomistler için önemlidir.

3.6. Granger Nedensellik Testi

Granger nedensellik testi, bir zaman serisinin diğerini tahmin edip edemeyeceğini belirlemek için kullanılır ve değişkenler arasında yönlü bir etki olduğunu gösterir. Bu test, bir değişkenin geçmiş değerlerinin başka bir değişkeni tahmin etmeye yardımcı olan bilgiler içerip içermediğini değerlendirir (Granger, 1969: 425). Ekonometrik modellerde nedensel ilişkileri tanımlamak için gereklidir.

Tablo 7: Granger Nedensellik Testi

Etki Yönü	Test İstatistiği	p-değeri
FDI (Milyar USD) Log Diff, GDP (%) Diff üzerinde nedensel değildir	2.2338854	0.0855
GDP (%) Diff, FDI (Milyar USD) Log Diff üzerinde nedensel değildir	0.49913772	0.7958
FDI (Milyar USD) Log Diff, EMP (%) Log Diff üzerinde nedensel değildir	3.00373829	0.0603
EMP (%) Log Diff, FDI (Milyar USD) Log Diff üzerinde nedensel değildir	4.61214228	0.0168

Granger nedensellik testi sonuçları, 1994-2023 yılları arasında Türkiye'de DYY girişleri, GSYH büyümesi ve istihdam oranları arasındaki yönlü etkiler hakkında bilgi vermektedir. Testler, DYY girişlerinin 0.0855 p-değeri ile zayıf bir şekilde GSYH büyümesine neden olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, yabancı yatırımların sermaye, teknoloji ve yönetsel uzmanlık sağlayarak ekonomik büyümeye katkıda bulunduğuna dair teorik beklentilerle (Borensztein vd., 1998) uyumlu olarak, DYY'nin geçmiş değerlerinin GSYH büyümesini tahmin etmeye yardımcı olan bilgiler içerdiğini göstermektedir.

Öte yandan, test 0.7958 p-değeri ile GSYH büyümesinin DYY girişlerine neden olduğuna dair anlamlı bir kanıt göstermemektedir. Bu da GSYH büyümesinin incelenen dönem boyunca DYY girişlerini öngörmediğini göstermektedir. DYY girişleri ve istihdam oranları arasındaki ilişki de 0.0603 p-değeri ile zayıf bir nedensellik göstermektedir, bu da DYY'nin istihdam oranlarını etkileyebileceğini göstermektedir, ancak kanıtlar kesin olacak kadar güçlü değildir.

Ancak, 0.0168 p-değeri ile istihdam oranlarının DYY girişlerine neden olduğuna dair önemli kanıtlar vardır. Bu da istihdamdaki değişikliklerin DYY girişlerindeki değişiklikleri öngörebileceğini göstermekte ve doğrudan yabancı yatırım dinamiklerini anlamada istihdam eğilimlerinin önemini vurgulamaktadır.

Bu mevcut bulgular, Granger nedensellik testinin DYY girişlerinin birinci ve ikinci gecikmeler için sırasıyla 0.009 ve 0.006 p-değerleri ile GSYH büyümesine önemli ölçüde neden olduğunu gösterdiği önceki analiz sonuçları ile karşılaştırılabilir. Bu durum, yabancı yatırımların ekonomik büyüme için gerekli girdileri sağladığı yönündeki teorik beklentilerle tutarlı olarak önemli bir tahmin ilişkisine işaret etmektedir (Borensztein vd., 1998). Buna karşılık, önceki analizde GSYH büyümesinin DYY girişlerine neden olduğuna dair anlamlı bir kanıt bulunamamıştır; birinci ve ikinci gecikmeler için p-değerleri sırasıyla 0.079 ve 0.723'tür ve DYY girişleri ile istihdam oranları arasında veya GSYH büyümesi ile istihdam oranları arasında anlamlı bir nedensellik bulunamamıştır.

Her iki analizde de GSYH büyümesi ile DYY girişleri arasında anlamlı bir nedensellik bulunmaması, GSYH büyümesinin incelenen dönemler boyunca DYY girişlerini öngörmediğini göstermektedir. Bu durum, ülkeye özgü faktörlerden veya çalışmanın zaman çerçevesinden kaynaklanıyor olabilir ve bu tür analizlerde yerel ekonomik koşulların ve dış etkilerin dikkate alınmasının önemini vurgulamaktadır. Bu nedensel ilişkilerin anlaşılması, ekonomik büyümeyi artırmak için DYY girişlerinden etkin bir şekilde yararlanmayı amaçlayan stratejiler tasarlamayı hedefleyen politika yapıcılar için çok önemlidir.

4. Sonuç

Bu çalışmanın sonuçları, 1994-2023 yılları arasında Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY), GSYH büyümesi ve istihdam arasındaki karmaşık ilişkinin kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır. Bulgular, DYY'nin GSYH büyümesi üzerindeki önemli etkisini vurgularken, istihdam üzerindeki nüanslı etkilerini de ortaya koymaktadır.

İlk olarak, yapılan analiz GSYH büyümesini artırmayı amaçlayan politikaların daha fazla DYY çekebileceğini ve bunun da potansiyel olarak zaman içinde daha yüksek istihdam oranlarına yol açabileceğini göstermektedir. Bu karşılıklı bağımlılık, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için koordineli ekonomi politikalarının önemini vurgulamaktadır. Çalışmada yapılan nedensellik testleri DYY girişlerinin GSYH büyümesine önemli ölçüde katkıda bulunduğunu ortaya koymaktadır ki bu da yabancı yatırımların sermaye, teknoloji ve yönetsel uzmanlık sağlayarak ekonomik performansı teşvik ettiği yönündeki teorik beklentilerle uyumlu bir bulgudur (Borensztein, De Gregorio, & Lee, 1998). Ancak, GSYH büyümesinin doğrudan yabancı yatırımları çekeceği şeklindeki ters nedenselliği destekleyen önemli kanıtların bulunmaması, ekonomik büyümenin yabancı yatırımları çekmek için tek başına yeterli olmayabileceğini düşündürmektedir.

Bu bulgular mevcut literatürle karşılaştırıldığında, elde edilen sonuçların DYY ve ekonomik büyüme arasındaki pozitif ilişkiyi vurgulayan önceki çalışmalarla uyumlu olduğu görülmektedir. Örneğin, Aslan ve Aybars (2017) DYY'nin sermaye birikimini ve teknolojik gelişmeleri artırarak ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini, Göçer (2019) ise DYY girişlerinin artan yatırımlar ve verimlilik kazanımları yoluyla ekonomik performansı artırdığını ortaya koymuştur. Bu bulgular, Johansen eşbütünleşme testi ile kanıtlandığı üzere, DYY ve GSYH büyümesi arasında önemli bir uzun vadeli denge ilişkisi olduğunu gösteren sonuçları desteklemektedir.

Öte yandan, çalışmada ne DYY girişleri ile istihdam oranları arasında ne de GSYH büyümesi ile istihdam oranları arasında anlamlı bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Bu anlamlı nedensellik eksikliği, DYY ve GSYH büyümesinin geçmiş değerlerinin istihdam oranlarındaki değişiklikleri yeterince tahmin etmediğini göstermektedir. Bu sonuç, yatırımların potansiyel olarak önemli istihdam fırsatları yaratmayan sermaye yoğun sektörlere yöneldiği Türkiye'deki DYY'nin doğasına atfedilebilir. Bu gözlem, ARDL eşbütünleşme analizini kullanarak DYY ile istihdam arasında uzun

vadeli bir ilişki bulamayan Saray (2011) ve DYY'nin sermaye yoğun sektörlerde doğrudan istihdam yaratmaya dönüşmeyebileceğini öne süren Doytch ve Uctum (2011) ile tutarlıdır.

Ayrıca, DYY ile istihdam ve GSYH büyümesi ile istihdam arasında doğrudan bir ilişki bulunmaması, DYY'nin faydalarını en üst düzeye çıkarmak için tamamlayıcı politikalara duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır. Örneğin, eğitim ve öğretime yapılan yatırımlar işgücü becerilerini geliştirerek işgücünü teknolojik gelişmeler ve küreselleşmeden etkilenen ve hızla değişen bir ekonominin taleplerine daha uyumlu hale getirebilir (Hanushek & Woessmann, 2008). Bu durum, özellikle gelişmekte olan ülkelerde DYY-istihdam ilişkisinin karmaşıklığını vurgulayan Asiedu'nun (2004) bulgularıyla da örtüşmektedir.

Sonuç olarak, bu çalışma DYY'nin GSYH büyümesine önemli katkısını teyit ederken, aynı zamanda DYY'nin istihdam üzerindeki doğrudan etkilerinin daha az belirgin olduğuna işaret etmektedir. Bu durum, DYY'nin faydalarının otomatik olarak yaygınlaşmadığını ve DYY'nin avantajlarının ekonomi genelinde daha eşit bir şekilde dağılmasını sağlamak için stratejik tamamlayıcı politikaların gerekli olduğunu göstermektedir. Politika yapıcılar, sürdürülebilir ve kapsayıcı bir ekonomik kalkınma için yabancı yatırımlar için elverişli bir ortam yaratmaya, beşeri sermayeye yatırım yapmaya ve hedefli istihdam politikaları uygulamaya odaklanmalıdır. Gelecekteki araştırmalar DYY'nin sektöre özgü etkilerini daha derinlemesine inceleyebilir ve yabancı yatırımlardan kaynaklanan olumlu yayılmaları en üst düzeye çıkaracak stratejileri araştırabilir.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Bu araştırmanın hazırlanmasında herhangi bir dış destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Araştırmanın yazarı olarak herhangi bir çıkar çatışma beyanım bulunmamaktadır.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı: Tek yazarlı bir çalışma olup yazarın katkı oranı %100'dür.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu araştırmanın her aşamasında "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi"nde belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Bu çalışmanın yazım sürecinde etik kurallarına uygun alıntı yapılmış ve kaynakça oluşturulmuştur. Çalışma intihal denetimine tabi tutulmuştur.

Kaynakça

- Aitken, B. J. and Harrison, A. E. (1999). Do Domestic Firms Benefit from Direct Foreign Investment? Evidence from Venezuela. *American Economic Review*, 89(3), 605-618.
- Alfaro, L., Chanda, A., Kalemli-Ozcan, S. and Sayek, S. (2004). FDI and Economic Growth: The Role of Local Financial Markets. *Journal of International Economics*, 64(1), 89-112.
- Alıcı, A. and Ucal, M. Ş. (2003). Foreign Direct Investment, Exports and Output Growth of Turkey: Causality Analysis. *European Trade Study Group Fifth Annual Conference*, Universidad Carlos III de Madrid, 11-13 September.
- Apergis, N., Lyroudi, K. and Vamvakidis, A. (2008). The Relationship Between Foreign Direct Investment and Economic Growth: Evidence from Transition Countries. *Transition Studies Review*, 15(1), 37-51.
- Asiedu, E. (2004). The Determinants of Employment of Affiliates of US Multinational Enterprises in Africa. *Development Policy Review*, 22(4), 371-379.
- Aslan, A. and Aybars, A. I. (2017). Impact of Foreign Direct Investment On Economic Growth in Turkey: An Empirical Analysis. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(4), 348-356.
- Aslanoğlu, E. (2002). The Structure and The Impact of Foreign Direct Investments in Turkey. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), 31-50.
- Baldwin, R. (1995). *The Effects of Trade and Foreign Direct Investment On Employment and Relative Wages*. OECD Jobs Study Working Papers, No. 4. Paris: OECD Publishing.

- Banerjee, A., Dolado, J. and Mestre, R. (1998). Error-Correction Mechanism Tests for Cointegration in A Single-Equation Framework. *Journal of Time Series Analysis*, 19(3), 267-283.
- Bayar, Y. (2016). Impact of Foreign Direct Investment Inflows On Employment in Turkey: Evidence from The Bounds Testing Approach. *International Journal of Business and Economic Sciences Applied Research*, 9(3), 22-27.
- Bayar, Y. (2022). FDI Inflows, Human Development and Export Upgrading: Evidence from EU Transition Economies. *Eastern Journal of European Studies*, 13(2), 5-23.
- Bilgili, F., Düzgün, R. ve Uğurlu, E. (2007). Büyüme, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Yurt İçi Yatırımlar Arasındaki Etkileşim. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(2), 127-152.
- Borensztein, E., De Gregorio, J. and Lee, J. W. (1998). How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth? *Journal of International Economics*, 45(1), 115-135.
- Bryman, A. (2016). *Social Research Methods* (5th ed.). Oxford University Press.
- Buckley, P. J. and Casson, M. (1976). *The Future of the Multinational Enterprise*. Macmillan.
- Çalışkan, M. and Yıldız, B. (2018). Foreign Direct Investment and Economic Growth in Turkey: An Empirical Analysis. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 40(1), 141-156.
- Caves, R. E. (1971). International Corporations: The Industrial Economics of Foreign Investment. *Economica*, 38(149), 1-27.
- Choe, J. I. (2003). Do Foreign Direct Investment and Gross Domestic Investment Promote Economic Growth? *Review of Development Economics*, 7(1), 44-57.
- Chowdhury, A. and Mavrotas, G. (2006). FDI and Growth: What Causes What? *The World Economy*, 29(1), 9-19.
- Creswell, J. W. and Creswell, J. D. (2018). *Research Design: Qualitative, Quantitative, And Mixed Methods Approaches* (5th ed.). Sage Publications.
- De Mello, L. R. (1997). Foreign Direct Investment in Developing Countries and Growth: A Selective Survey. *Journal of Development Studies*, 34(1), 1-34.
- Dickey, D. A. and Fuller, W. A. (1979). Distribution of The Estimators for Autoregressive Time Series with A Unit Root. *Journal of The American Statistical Association*, 74(366), 427-431.
- Doytch, N. and Uctum, M. (2011). Globalization and The Environmental Impact of Sectoral FDI. *Economic Systems*, 35(3), 357-372.
- Dunning, J. H. (1995). Re-Appraising the Eclectic Paradigm in an Age of Alliance Capitalism. *Journal of International Business Studies*, 26(3), 461-491.
- Dünya Bankası. (2023). Dünya Kalkınma Göstergeleri. Erişim Adresi: <https://databank.worldbank.org/D%C3%BCnya-Kalk%C4%B1nma-G%C3%B6stergeleri/id/89a7ed87>
- Engle, R. F. and Granger, C. W. J. (1987). Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation, And Testing. *Econometrica*, 55(2), 251-276.
- Erdal, L. and Tatoglu, E. (2016). The Effects of Foreign Direct Investment On R&D and Innovation in Turkey: An Empirical Analysis. *International Journal of Innovation and Technology Management*, 13(5), 1650025.

- Erdoğan, S. and Unver, M. (2015). The Effects of Foreign Direct Investment On Economic Growth: Panel Data Analysis for Developing Countries. *Procedia Economics and Finance*, 23, 218-223.
- Flick, U. (2018). *An Introduction to Qualitative Research* (6th ed.). Sage Publications.
- Göçer, I. (2013). Foreign Direct Investment and Economic Growth in Turkey: An Empirical Analysis. *International Journal of Business and Social Science*, 4(10), 292-299.
- Göçer, I. (2019). The Effect of Foreign Direct Investment On Economic Growth: The Case of Turkey. *Research in World Economy*, 10(1), 30-43.
- Graham, E. M. (1998). Market Structure and The Multinational Enterprise: A Game-Theoretic Approach. *Journal of International Business Studies*, 19(3), 67-88.
- Granger, C. W. J. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods. *Econometrica*, 37(3), 424-438.
- Groves, R. M., Fowler, F. J., Couper, M. P., Lepkowski, J. M., Singer, E. and Tourangeau, R. (2009). *Survey Methodology*. (2nd Ed.). Wiley.
- Hanushek, E. A. and Woessmann, L. (2008). The Role of Cognitive Skills in Economic Development. *Journal of Economic Literature*, 46(3), 607-668.
- Helpman, E., Melitz, M. J. and Yeaple, S. R. (2004). Export Versus FDI with Heterogeneous Firms. *American Economic Review*, 94(1), 300-316.
- Hymer, S. H. (1976). *The International Operations of National Firms: A Study of Direct Foreign Investment*. MIT Press.
- Javorcik, B. S. (2004). Does Foreign Direct Investment Increase the Productivity of Domestic Firms? In Search of Spillovers Through Backward Linkages. *American Economic Review*, 94(3), 605-627.
- Johansen, S. (1988). Statistical Analysis of Cointegration Vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12(2-3), 231-254.
- Johansen, S. and Juselius, K. (1990). Maximum Likelihood Estimation and Inference On Cointegration—With Applications to The Demand for Money. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52(2), 169-210.
- Jude, C. and Silaghi, M. I. P. (2016). Employment Effects of Foreign Direct Investment: New Evidence from Central and Eastern European Countries. *International Economics*, 145, 232-249.
- Karagöz, K. (2007). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerini Belirleyen Faktörler: 1970 – 2005. *Journal of Yaşar University*, 2(6), 941-946.
- Kindleberger, C. P. (1969). *American Business Abroad: Six Lectures On Direct Investment*. Yale University Press.
- Korkmaz, S. (2019). The Relationship Between Foreign Direct Investment and Economic Growth in Turkey: An ARDL Bounds Testing Approach. *Eurasian Journal of Business and Management*, 7(1), 29-38.
- Kwiatkowski, D., Phillips, P.C.B., Schmidt, P. and Shin, Y. (1992). Testing The Null Hypothesis of Stationarity Against the Alternative of a Unit Root. *Journal of Econometrics*, 54(1-3), 159-178.
- Lucas, R. E. (1988). On The Mechanics of Economic Development. *Journal of Monetary Economics*, 22(1), 3-42.

- Markusen, J. R. (1995). The Boundaries of Multinational Enterprises and The Theory of International Trade. *Journal of Economic Perspectives*, 9(2), 169-189.
- Mencinger, J. (2003). Does Foreign Direct Investment Always Enhance Economic Growth? *Kyklos*, 56(4), 491-508.
- Mickiewicz, T., Radošević, S. and Varblane, U. (2000). *Foreign Direct Investment, Structures of Employment and Job Creation in Central Europe During Economic Recovery (1993-1996)*. University of Tartu Faculty of Economics and Business Administration.
- Obwona, M. B. (2001). *Determinants of FDI and Their Impact On Economic Growth in Uganda*. African Development Bank Economic Policy Research Centre.
- Pesaran, M. H., Shin, Y. and Smith, R. J. (2001). Bounds Testing Approaches to The Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.
- Phillips, P. C. B. and Perron, P. (1988). Testing for A Unit Root in Time Series Regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Romer, P. M. (1990). Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*, 98(5, Part 2), 71-102.
- Rugman, A. M. (1981). *Inside The Multinationals: The Economics of Internal Markets*. Columbia University Press.
- Said, S.E. and Dickey, D.A. (1984). Testing for Unit Roots in Autoregressive-Moving Average Models of Unknown Order. *Biometrika*, 71(3), 599-607.
- Saray, M. O. (2011). Doğrudan Yabancı Yatırımlar-İstihdam İlişkisi: Türkiye örneği. *Maliye Dergisi*, 161, 381-403.
- Şen, A. and Karagöz, M. (2008). Türkiye'deki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Büyüme Ve İhracata Etkisi. *Sosyal Bilimler Konferansı Dergisi*, 50, 1063 – 1076.
- Sims, C. A. (1980). Macroeconomics and Reality. *Econometrica*, 48(1), 1-48.
- Stock, J. H. and Watson, M. W. (1993). A Simple Estimator of Cointegrating Vectors in Higher Order Integrated Systems. *Econometrica*, 61(4), 783-820.
- Toda, H. Y. and Yamamoto, T. (1995). Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes. *Journal of Econometrics*, 66(1-2), 225-250.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB). (2023). Yıllık Raporlar. Erişim Adresi: <https://www.tcmb.gov.tr/>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). İstatistik Verileri. Erişim Adresi: <https://www.tuik.gov.tr/>
- Vernon, R. (1966). International Investment and International Trade in The Product Cycle. *Quarterly Journal of Economics*, 80(2), 190-207.
- Yıldırım, D. C. and Tosuner, M. (2021). Foreign Direct Investment, Economic Growth and Employment: Evidence from Turkey. *Journal of Business Economics and Management*, 22(3), 587-604.
- Yin, R. K. (2017). *Case Study Research and Applications: Design and Methods* (6th Ed.). Sage Publications.